

COVENANT & CONVERSATION

RABİ LORD JONATHAN SACKS ל"צ"א İLE
ETİK ÜZERİNE DENEMELER

Covenant & Conversation yazılarına yönelik cömert sponsorlukları için **Wohl Legacy**'ye teşekkürlerimizle

Cemaat Ruhü

Vayakel

Halkınız daha yeni bir Altın Buzağı yaptığı, gemi azıya aldığı, ahlaki ve manevi yönünü kaybettiği zaman ne yaparsınız? Ahlaki düzeni nasıl geri getirirsiniz – sadece o zamanlarda, Moşe'nin günlerinde değil, şimdi bile? Bu sorunun cevabı, haftanın *peraşası Vayakel*'in ilk sözlerinde yatmaktadır. Ancak bunu anlamak için, çağdaş dünyanın kaderini en çok etkileyen yolculuklardan ikisine geri dönmemiz gerekecek.

Hikâye 1831 yılında, biri İngiltere'den diğeri de Fransa'dan, her ikisi de yirmili yaşlarında olan iki genç adamın, hem her ikisini hem de nihayetinde dünya hakkındaki kolektif anlayışımızı değiştirecek keşif yolculuklarına çıkmasıyla başlamaktadır. İngiliz olanın adı Charles Darwin'di. Fransız olanıkiyse Alexis de Tocqueville. Darwin'in *Beagle* gemisinde yapmış olduğu yolculuk onu sonunda, türlerin kökenleri ve evrimi hakkında düşünmeye başladığı Galapagos Adaları'na götürmüştü. Tocqueville'nin yolculuğu ise, daha sonra kitabının başlığı haline gelen bir olguyu araştırmak içindi: *Amerika'da Demokrasi*.

Her ne kadar iki adam tamamen farklı şeyleri – biri zooloji ve biyoloji, diğeri siyaset ve sosyoloji – inceliyor idiyse de, göreceğimiz üzere, ikisi de çarpıcı düzeyde benzer sonuçlara varmışlardı – Tanrı'nın, Altın Buzağı sonrasında Moşe'ye öğretmiş olduğu sonuçla aynı sonuçlara...

Darwin, bildiğimiz gibi, kendisini doğal seleksiyon olarak bilinen teoriye götüren bir dizi keşifte bulunmuştu. Buna göre, türler, nadir kaynaklar için yarışır ve yalnızca koşullara en iyi adapte olanlar hayatta kalır. Darwin, aynısının insanlar için de geçerli olduğu görüşündeydi. Ancak bu onu ciddi bir sorunla baş başa bırakmıştı: Eğer evrim, hayatta kalma mücadelesi ise, eğer güçlüler kazanıyor ve zayıflar duvara tosluyorsa, o zaman tüm kalpsizlik ve zalimliklerin kazanması gerekir. Ancak durum öyle değildir.

Tüm toplumlar özgeciliğe değer verir. İnsanlar başkaları uğruna fedakârlıklarda bulunanlara saygı duyarlar. Bu, Darwinci terimlerle, hiçbir şekilde akla mantığa uygun değildi ve Darwin bunun farkındaydı.

The Descent of Man adlı kitabında, en kahraman, en fedakâr insanların “ortalama olarak, diğer insanlara göre daha büyük sayılarda can vereceklerini” yazmıştı Darwin. Asil bir insan “genellikle asil doğasını miras alacak hiçbir evlat bırakmaz” diye öne sürmüştü. Erdemin “doğal seleksiyon yoluyla, yani güçlü olanın, veya en iyi uyum sağlayanın, hayatta kalması yoluyla artırılmasının” görüldüğü kadarıyla pek de mümkün olmadığını yazmıştı.¹

Darwin’in bu çelişkinin cevabını, kendi genel teziyle çelişmesine rağmen görmüş olması onun büyüklüğünün bir göstergesiydi. Bu cevaba göre, doğal seleksiyon birey düzeyinde işler. Genlerimizi bir sonraki nesle bireysel erkek ve kadınlar olarak aktarıyoruz. Ancak uygarlık, grup düzeyinde işler.

Darwin’in ifadesiyle: “Yüksek düzeyde yurtseverlik, sadakat, itaatkârlık, cesaret ve duygudaşlık ruhu taşıyan, dolayısıyla yardımlaşmaya ve kendisini ortak çıkar uğruna feda etmeye hazır olan çok sayıda üye barındıran bir kabile, diğerlerini çoğu zaman bastıracaktır; ve bu, doğal seleksiyon olacaktır.”

Bireyden gruba nasıl gelineceği meselesi içinse, Darwin, “şu an için çözülmesi çok zor” demişti.²

Burada varılan sonuç, her ne kadar biyologlar için içindeki mekanizmalar hakkında bugüne kadar hâlâ tartışma halindeyse de, gayet açıktı.³ Biz, grup halinde hayatta kalırız. Bir aslana karşı bir insan: aslan kazanır. Bir aslana karşı on insan: aslan kaybedebilir. Homo sapiens, kuvvet ve hız açısından hayvanlar âlemindeki güçlülere karşı derecelendirildiğinde, zayıf bir oyuncudur. Ancak iş grupları oluşturmaya ve bu grupları idame ettirmeye geldiğinde insanoğlunun benzersiz kabiliyetleri vardır. Bizim dilimiz vardır: İletişim kurabiliriz. Kültürümüz vardır: Keşiflerimizi gelecek nesillere aktarabiliriz. İnsanlar, diğer herhangi bir türe göre çok daha büyük ve daha esnek gruplar oluşturur ve bununla birlikte bireyselliğe de boş yer bırakır. Biz bir kolonideki karıncalar veya bir kovandaki arılar değiliz. İnsanlar, cemaat yaratan canlı türüdür.

Aynı dönemde, Amerika’da, Alexis de Tocqueville, tıpkı Darwin gibi, çözmek zorunda olduğunu hissettiği büyük çaplı bir entelektüel problemle karşı karşıya kalmıştı. Bir Fransız olarak, problemi, demokratik Amerika’da dinin rolünü anlamaya çalışmaktı. Birleşik Devletler’in, Birinci Anayasa Değişikliği yoluyla dini, iktidardan; kiliseyi devletten ayırma yönünde oy verdiğini biliyordu. Dolayısıyla dinin Amerika’da herhangi bir gücü yoktu. Tocqueville buradan yola çıkarak, dinin Amerika’da hiçbir etkisi de olmadığını düşündü. Ancak keşfettiği gerçek, bunun tam aksi olmuştu:

¹ Charles Darwin, *The Descent of Man* [İnsanın Türeyişi, Alfa (2019)], Princeton University Press, 1981, s. 158-84.

² A.g.e., s. 166.

³ E. O. Wilson ile Richard Dawkins arasındaki tartışma budur. Bkz. Edward O. Wilson, *The Social Conquest of Earth* [Yeryüzünün Sosyal Fethi, Say (2013)] New York: Liveright, 2012. Ve Richard Dawkins’in Prospect Magazine, Haziran 2012 sayısındaki değerlendirmesi.

“Dünyada, Hıristiyan inancının, insanların ruhları üzerindeki etkisini Amerika’da olduğundan daha fazla koruduğu hiçbir ülke yok.”⁴

Bu ona hiç mantıklı gelmemiştir ve çeşitli Amerikalılardan bunu kendisine izah etmelerini istedi. Hepsi ona esas olarak aynı cevabı verdi. Amerika’da din (hatırlayın, 1830’lu yılların başından bahsediyoruz) siyasete karışmaz. Tocqueville neden öyle olmadığını din adamlarına sordu. Yine, onlar da anlaşmışçasına aynı cevabı verdiler. Siyaset bölücüdür. Bu nedenle eğer din de siyasete karışıyor olsaydı, o da bölücü olurdu. İşte bu nedenle din, parti ve siyaset konularından uzak durmaktaydı.

Tocqueville, dikkatini, dinin Amerika’da fiilen ne yaptığına odakladı ve bazı büyüleyici sonuçlara vardı. Din, evliliği güçlendiriyordu ve şahsen Tocqueville, güçlü evliliklerin özgür toplumlar için elzem olduğuna inanıyordu. Şöyle yazdı:

“Aile duygusu canlı tutulduğu sürece, zulmün rakibi asla yalnız değildir.”⁵

Din ayrıca insanları ibadet yerlerinin etrafında cemaatler kurmaya sevk ediyordu. O cemaatlerdeki insanları, ortak iyilik uğruna birlikte hareket etmeye teşvik ediyordu. Bir demokrasideki büyük tehlike, demişti Tocqueville, bireyciliktir. Bu da insanları, başkalarını değil, sadece kendilerini umursamaya yönlendirir. Buradaki tehlike, insanların, başkalarının refahlarını hükümete bırakmasıdır ki bu, özgürlüğün kaybedilmesiyle sonuçlanan bir süreçtir, zira Devlet bir bütün olarak toplumun sorumluluğunu gittikçe daha fazla üstlenmektedir.

Tocqueville’ye göre, Amerikalıları bu ikiz tehlikeye karşı koruyan etken, dini kanaatlerinin teşvikiyle, dernekler, hayır kurumları, gönüllü birlikler – yani bizim Yahudilikte *hevrot* olarak adlandırdığımız kurumlar – oluşturmalarıydı. Başta afallayan ve sonra da büyülenen Tocqueville, Amerikalıların hayatlarındaki sorunlarla başa çıkmak için ne kadar da hızlı bir şekilde yerel gruplar oluşturdıklarına işaret etti. Buna “birlik olma sanatı” adını verdi ve bunun “özgürlük çıraklığı” olduğunu söyledi.

Tüm bunlar Tocqueville’nin, Katolik Kilise şeklindeki dinin çok fazla güce, ama pek az etkiye sahip olduğu Fransa’dan bildiklerinin tam tersiydi. Fransa’da, demişti:

“Neredeyse her zaman, din ruhu ile özgürlük ruhunun aksi yönlerde yürüdüğünü düşünmüştüm. Ama Amerika’da bunların çok yakından bağlı olduğunu ve aynı ülke üzerinde ortak hüküm sürdüğünü keşfettim.”⁶

Dolayısıyla, din, demokratik özgürlüğü devam ettirmek için esas öneme sahip olan “kalbin alışkanlıklarını” koruma altında tutmaktaydı. Evlilik ve yuvayı mukaddes kılmaktaydı. Toplum ahlakını korumaktaydı. İnsanları, yaşadıkları yerlerde sorunları hükümete bırakmaktansa, onları kendileri çözmek üzere birlikte çalışmaya sevk etmekteydi. Darwin’in insanın cemaat yaratan canlı türü olduğunu keşfetmiş olması gibi, Tocqueville de Amerika’da dinin cemaat inşa eden kurum olduğunu keşfetmişti.

Hâlâ da öyledir. Harvard’dan sosyolog Robert Putnam, 1990’larda, Amerikalıların on labutlu bowlinge her zamankinden daha çok gittiklerini, buna karşılık

⁴ Alexis de Tocqueville, *Democracy in America* [*Amerika’da Demokrasi*, İletişim Yayınları (2019)], kısaltılmış versiyon, Thomas Bender’in önsözüyle (New York: Vintage Books, 1954), I:314.

⁵ A.g.e., I:340.

⁶ A.g.e., I:319.

gittikçe daha az Amerikalının bowling kulüp ve liglerine katıldığını keşfetmesiyle ünlenmişti. Bunu, cemaat zihniyetine sahip olmaktan çok, bireyci hale gelmiş bir toplum için bir metafor olarak görmüştü. Buna *Bowling Alone*⁷ adını verdi. Bu, “sosyal sermaye”nin, başka bir deyişle, insanların birbirlerine yardım etmekte kullandıkları sosyal ağlar kapsamının kaybını özetleyen bir ifadeydi.

Yıllar sonra, geniş kapsamlı bir araştırmanın ardından, Putnam tezini yeniden gözden geçirdi. Bu yeni bakışa göre, güçlü bir sosyal sermaye deposu hâlâ mevcuttur ve bulunabileceği yer, ibadet yerleridir. Araştırma verileri, kilise – veya sinagog – müdavimlerinin, hayır işleri için para vermeye, bu hayır işleri ister dini isterse de seküler bir konuda olsun, daha yatkın olduklarını göstermiştir. Bu kişiler ayrıca hayır işleri için gönüllü işler yapmaya, evsiz bir kişiye para vermeye, morali bozuk bir kişiyle vakit geçirmeye, yabancı birine yerini vermeyi teklif etmeye veya birinin iş bulmasına yardımcı olmaya da daha yatkındırlar. Neredeyse her kıstasa göre bu müdavimler, ibadet etmeyenlere göre, kanıtlarla ortaya koyulabilir düzeyde daha özgecidirler.

Bu insanların özgecilikleri bunun da ötesine geçmektedir. Düzenli olarak ibadet edenler ayrıca kayda değer düzeyde daha aktif vatandaşlardır da. Cemaat örgütlerine, mahalli ve kentsel gruplara ve mesleki birliklere katılım oranları daha yüksektir. Yakından ilgilenmekte, öne çıkmakta ve liderlik etmektedirler. Onlarla daha laik kesim arasındaki fark marjı geniştir.

Tavırlar açısından test edildiğinde, kilise veya sinagoga devamlılığa göre ölçülen dindarlık; özgecilik ve empati konusunda en iyi öngörü unsurudur: eğitimden, yaştan, gelirden, cinsiyetten veya ırktan daha iyi. Putnam’ın bulguları içinde belki de en ilgi çekici olanı, bu niteliklerin, insanların dini *inançlarıyla* değil, bir ibadet yerine devam etme sıklıklarıyla ilgili olmasıydı.⁸

Din, cemaat yaratır; cemaat, özgecilik yaratır; ve özgecilik bizi kendimize odaklanmaktan uzaklaştırıp ortak iyiliğe yönlendirir. Putnam, düzenli olarak bir sinagoga gitmiş olan (belki eşi sebebiyle) bir ateistin hayır işleri için gönüllü olma veya bağışta bulunma olasılığının, tek başına dua eden dindar bir inançlıya göre daha yüksek olacağı tahmininde bulunacak kadar ileri gider. Bir cemaat içindeki ilişkiler mekanizmasında, onu vatandaşlık ve iyi komşuluk konusunda en iyi eğitmen haline getiren bir şeyler vardır.

Moşe’nin Altın Buzağı olayından sonra yapması gereken, *Vayake’di* – Bene Yisrael’i bir *keila*, bir cemaat haline getirmektir. Moşe bunu, düzeni tekrar sağlamak şeklindeki bariz mantıkla yapmıştır. Dağdan inip Buzağı’yı gördüğü zaman, Tora onun, halkın *parua*, yani “çılgın”, “düzensiz”, “kaos halinde”, “azgın”, “çalkantı içinde” olduğunu gördüğünü söylemektedir: “Halkın kontrolsüzce hareket ettiğini, Aaron’un onların kontrolden çıkmalarına izin verdiğini ve böylece düşmanları için bir alay konusu haline geldiklerini” görmüştü Moşe (Şemot 32:25). Bene Yisrael cemaat değil, güruh halindeydi. Moşe halkı bir cemaat haline sokma işini, *peraşanın* geri kalanında gördüğümüz üzere daha temel bir anlamda yapmıştır. Halka Şabat kanunlarını

⁷ Robert D. Putnam, *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community* [Tek Başına Bowling: Amerikan Toplumunun Çöküşü ve Dirilişi] New York: Simon & Schuster, 2000.

⁸ Robert D. Putnam ve David E. Campbell, *American Grace: How Religion Divides and Unites Us* [Amerikalı Şükran Duası: Dinin Bizi Bölme ve Birleştirme Şekli] New York: Simon & Schuster, 2010.

hatırlatmıştır. Sonra onlara, Tanrı için simgesel bir ev olarak *Mişkan*'ı, Kutsal Mekân'ı inşa etmeleri talimatını vermiştir.

Neden diğer herhangi bir emir değil de özellikle bu ikisi? Çünkü Şabat ve *Mişkan*, bir cemaat inşa etmenin en güçlü iki yoludur. Çeşitlilik gösteren, birbirinden kopuk bir grubu bir ekip haline dönüştürmenin en iyi yolu, onları birlikte bir şey inşa etmeye sevk etmektir.⁹ İşte *Mişkan* budur. İlişkileri güçlendirmenin en iyi yolu, bireysel şahsi çıkarımızı takip etmeye değil, birlikte dua ederek, birlikte Tora öğrenerek ve birlikte kutlama yaparak paylaştığımız şeylere odaklanmaya adanmış özel bir vakit ayırmaktır – başka bir deyişle: Şabat. Şabat ve *Mişkan*, çölde Bene Yisrael'in cemaat inşa etme deneyimlerinin iki büyük ögesi olmuştur.

Bunun da ötesinde: Yahudilikte cemaat, manevi yaşam için temel öneme sahiptir. En kutsal dualarımız *minyan* gerektirir. Kutlama yaptığımız veya yas tuttuğumuz zaman bunu bir cemaat olarak yaparız. İtirafta bulunduğumuz zaman bile bunu birlikte yaparız. Rambam kuralı şöyle belirlemiştir:

Kendini cemaatten ayıran kişi, herhangi bir ihlalde bulunmuyor ve yalnızca Yisrael toplumuna karşı mesafeli duruyorsa dahi, emirleri halkıyla birlikte yerine getirmiyorsa, kendisini onların sıkıntılarına kayıtsız gösteriyorsa ve onların oruç günlerini gözetmiyorsa, bunun yerine diğer uluslardan, Yahudi halkına mensup olmayan biri gibi kendi yolunda gidiyorsa – böyle bir kişinin gelecek dünyada payı yoktur.¹⁰

Din her zaman bu şekilde görülmüş değildir. Plotinus dini arayışı “yalnız olanın Yalnız Olan'a kaçıışı”¹¹ olarak nitelendirmişti. Dean Inge, dinin, bireyin kendi yalnızlığıyla yaptığı şey olduğunu söylemişti. Jean-Paul Sartre, kötü şöhrete sahip bir sözünde “Cehennem diğer insanlardır” demişti. Yahudilikte biz Tanrı'nın huzuruna *bir cemaat halinde* geliriz. Bizim için, anahtar ilişki ben-Sen değil, biz-Sen şeklindedir.

Dolayısıyla Vayakel, Yisrael tarihinin hiç de sıradan bir kısmı olmaktan ibaret değildir. Altın Buzağı krizinden çıkmak için ortaya konmuş olan temel bakışı işaretler. Biz Tanrı'yı cemaatin içinde buluruz. Erdem, karakter gücü ve ortak iyiliğe olan adanmışlık duygusunu cemaat içinde geliştiririz. Cemaat yereldir. İnsani bir yüze sahip olan toplumdur. Hükümet değildir. Başkalarının refahıyla ilgilenmeleri için kendilerine ücret ödemediğimiz insanlar değildir. Bizim birlikte kendi yaptığımız çalışmadır.

Cemaat, bir yandan bireyciliğin, diğer yandan da devlete aşırı derecede bel bağlamanın panzehiridir. Darwin bunun insani gelişim ve ilerleme için önemini anlamıştır. Tocqueville bunun demokratik özgürlüğü korumadaki rolünü görmüştür. Robert Putnam bunun sosyal sermayeyi ve ortak iyiliği beslemekteki değerini belgelemiştir. Ve bu, *peraşamızda*, Moşe azgın bir güruhu bir *keilaya*, bir cemaate dönüştürdüğü zaman başlamıştır.

⁹ Bkz. Jonathan Sacks, *Birlikte İnşa Ettiğimiz Yuva*, Teruma 5781.

¹⁰ Rambam, İhot Teşuva 3:11.

¹¹ Andrew Louth, çev., *The Origins of the Christian Mystical Tradition from Plato to Denys [Eflatun'dan Denys'e, Hristiyan Mistik Geleneğinin Kökenleri]* (Oxford: Oxford University Press, 2007), 50

ŞABAT SOFRASI İÇİN SORULAR

1. Charles Darwin ve Alex de Tocqueville'den cemaat inşa etmek konusunda neler öğrenebiliriz?
2. Şabat ve *Mişkan*, Altın Buzağı olayının yarattığı kaos için nasıl birer panzehir teşkil etmektedir?
3. *Mişkan*'ın (veya *Bet Amikdaş*'ın) yokluğunda bu panzehirin aynısını günümüzdeki cemaatlerimizde nasıl bulabiliriz?

www.RabbiSacks.org   @RabbiSacks

The Rabbi Sacks Legacy Trust, PO Box 72007, London, NW6 6RW • +44 (0)20 7286 6391 • info@rabbisacks.org

© Rabbi Sacks • All rights reserved